

Miran Komac

NARODNOSTNA IDENTITETA*

(prispevek k multidisciplinarnemu proučevanju narodnostnih manjšin)

A. Opredelitev »objekta« proučevanja

Kot slovensko narodnostno manjšino v Italiji bomo obravnavali tisti del slovenske avtohtone populacije, ki je ostal, potem ko je največji del slovenskega naroda oblikoval svojo državo v skupnosti z drugimi južnoslovenskimi narodi izven njenih meja in živi v bolj ali manj strnjeni obliki na obmejnem ozemlju italijanske države ter se od večinskega naroda razlikuje po jeziku, zgodovinskem spominu, narodnostnem značaju in kulturi ter stremi k ohranjanju omenjenih narodnostnih posebnosti.

Poleg tega fizičnega dela ima naša definicija tudi svoj »vsebinski« del, ki je glede na pristop k obravnavani problematiki mnogo pomembnejši. Ta vsebinski del izvira iz posledic, ki jih je imelo (in jih še vedno ima) na oblikovanje te populacije v narodnostno manjšino dialektično prepletanje dveh procesov: **narodnostnega** (v smislu etnične samobitnosti) in **manjšinskosti** (kot pripadnosti tuji etnični ter isti družbenosocialni in politični državnosti tvorbi).

Narodnostna manjšina je resda del slovenskega naroda, ki živi v sosednji državi, vendar se zaradi dialektičnega prepletanja etničnih prvin z vplivi (pritiske), ki prihajajo tako s strani večinskega naroda kot tudi s strani matičnega naroda (ti vplivi so gospodarski, družbeni, politični, ideološki in kulturni), spreminja v razmeroma samostojno narodnostno tvorbo. Narodnostna manjšina ni niti avtentični posnetek matičnega naroda (čeprav jo z njo družijo jezikovne, kulturne in nekatere druge antropološke značilnosti) niti zrcalna podoba družbene, socialne, in ideološke stratifikacije večinskega naroda (čeprav jo z njim družijo prostor, gospodarsko-politične, pa tudi nekatere ideološke, kulturne in zgodovinske značilnosti).

* Članek predstavlja za objavo prilagojen del raziskovalne naloge »Razvoj družbeno-političnih procesov znotraj slovenske narodnostne manjšine v Italiji po letu 1945: (oz. 1947)/Miran Komac. – Ljubljana INV, 1985. – 269 str.«, ki jo je avtor opravil v obdobju 1981–85. Zaradi tega je takšen »in medias res« pristop je bil nujen ne glede na to, da ustvarja vtis enostranske obravnave problematike. V članku je namreč dan poseben poudarek tako imenovanim psihičnim vidikom narodnostne identitete ter so njeni sociološki elementi podani le shematično. S tem ne zanikamo izrednega pomena socioloških elementov, kar je iz celotne raziskovalne naloge tudi razvidno.

Narodnostna manjšina je prav zaradi prepletanja teh značilnosti ter v prvi vrsti **etničnih** (avtohtonih) in **sprejetih karakteristik** neke vrste idiosinkratičen narodnostni organizem, katerega razvoj torej ne določajo samo zunanje, temveč tudi notranje, v procesu dvotirne socializacije izoblikovane zakonitosti.

Velja izrecno poudariti (kar je iz zapisane definicije sicer razvidno), da je nujno treba tudi narodnostno manjšino obravnavati kot osebek, ki se zgodovinsko razvija. Torej ne gre za statično tvorbo, ampak za specifično družbeno skupino (ter se zato skozi socialne interakcije izgrajuje in dopolnjuje), ki v svojo politično kulturo interiorizira določen obseg spoznanj in dosežkov širšega kulturnega in političnega okolja v katerem živi ter jih v določenem obsegu dopolnjuje z lastno politično tradicijo pa tudi s tisto, ki se razvija na relaciji manjšina-matica.

In še ena opomba je ob opredeljevanju pojma narodnostna manjšina nadvse pomembna, vendar je zaradi omejenega prostora v nadaljevanju žal ne bo mogoče razvijati.

Gre za vrednost etničnega faktorja in možnost njegovega razvoja v pogojih, ko izgublja funkcijo skupnega ekonomskega življenja v smislu, kot ga opredeljuje marksistična misel: »Jezik in kultura, etnična struktura, vse na-rodno in na-rojeno dobi pomen temelja in okvira določene ljudske skupnosti, ki se imenuje narod (narodna manjšina je v nekem smislu »politični produkt« naroda, zato veljajo za njeno etnično konstrukcijo iste zakonitosti kot za narod – op. p. M.K.), šele ko jih odkrije kapitalski proces ter jim dodeli novo važno mesto in v svojem lastnem dogajanju. Šele zdaj postane ta jezik in kultura nekaj aktivnega, saj šele zdaj sproži tisto dogajanje, ki se imenuje »svoboden razvoj in napredek narodnega jezika«. Dogaja se potemtakem specifično aktiviranje narodno etničnih določil in prav to dogajanje podeljuje novi ljudski skupnosti pomen in ime naroda.

Dogajanje naroda je potemtakem specifično aktiviranje vsega rodnega, na-rodnega in na-rojenega, vendar tako, da prihaja to aktiviranje od zunaj, ne pa iz etnične strukture same: prihaja od kapitala . . . «¹

Z nastankom narodnostne manjšine, na katero so determinantno vplivali predvsem politični in ne primarno ekonomski razlogi (opazovano iz manjšinskega zornega kota), se izgublja vloga kapitala kot »kohezivnega« faktorja naroda. Ali to pomeni, da se je prav na primeru narodnostnih manjšin uveljavila Renanova koncepcija naroda, za katerega je narod »duša«, oziroma duhovni princip, in »ne materialna ali ekonomska skupnost«?²

Iz opredelitve narodnostne manjšine, kakor smo jo oblikovali v zgornjih vrsticah, je razvidno, da gre za družbeno skupino, ki je tako horizontalno kot tudi vertikalno strukturirana. Za našo razpravo je še posebej

¹ Dušan Pirjevec: Vprašanje naroda. Maribor, 1978, str. 98–99

² Rudi Rizman: Marksizem in nacionalno vprašanje. Ljubljana, 1980, str. 169

pomembna ugotovitev, da izvirajo iz te strukturiranosti dvovrstne relacije, ki se odvijajo tako znotraj manjšine kot tudi na relaciji manjšina – zunanje okolje.

Ovisno od tega, s kakšnih izhodišč raziskovalci pristopajo k proučevanju narodnostne problematike, so tudi pojmi, ki se uporabljajo za določene znotraj– ali izvenmanjšinjske relacije, precej divergentni.³ Tako se za iste procese navajajo izrazi kot so etničnost, narodnostna pripadnost, narodnostna identiteta itd. Vzrok za to divergencijo leži gotovo tudi v dejstvu, da se elementi, ki opredeljujejo določeno narodnost, pojavljajo na različnih »nivojih« obravnavanja narodnostne problematike – od avtohtonosti, prek procesov socializacije pa do narodnostne identitete.

Nimamo namena, da bi z omenjenimi pristopi polemizirali ali jih celo poskušali razvrščati po nekakšni vrednostni gradaciji, kar seveda ne izključuje navajanja določenih divergentnih razmišljanj ob konstrukciji, ki jo mislimo v nadaljevanju zgraditi.

Ta konstrukcija temelji na hipotezi, da je družbenopolitične procese znotraj manjšine mogoče uspešno analizirati ob ugotovitvi, da se kot objektivno dejstvo pojavlja določena narodnostna skupnost (v našem primeru slovenska narodnostna manjšina) s posebnimi avtohtonimi konstitutivnimi elementi (narodnostno) ki je del širšega družbenega, političnega in kulturnega prostora (v našem primeru italijanske države), s katerim je na specifičen način povezana (manjšinskost); to je okvir, ki določa posamezniku etnično poreklo oziroma prirojeni socialni status (narodnostna pripadnost), na podlagi katerega se le-ta skozi proces interiorizacije elementov etničnosti in manjšinskosti (proces socializacije) ob delovanju osebnih psihičnih karakteristik zavestno opredeljuje kot pripadnik določene etnične skupnosti (v našem primeru kot pripadnik slovenske narodnostne manjšine v Italiji) – (narodnostna identiteta) kot bistvene sestavine »političnega življenja« pripadnikov slovenske narodnostne manjšine (narodnostno politična sub-kultura).

Vsi temeljni pojmi, ki smo jih zgoraj zapisali v logičnem zaporedju (narodnostno, manjšinskost, narodnostna pripadnost, socializacija, narodnostna identiteta in politična sub-kultura), predstavljajo naslove posameznih vsebinskih sklopov, na katere sem razdelil celotno raziskovalno nalogo.

Prikaz identitete se zdi relevanten tudi zato, ker je v določenem pomenu središčni pojem, saj je po eni strani »produkt« v procesu socializa-

³ Glej o tem na primer: Alberto Melucci, Mario Diani: *Nazioni senza stato*. Lescher, Torino, 1983

Arnold L. Epstein. *Ethas and Identity*. Tavistock Publications London, 1983

Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan *Ethnicity, Theory and Experience* Harvard University Press, London, 1975

Harry H. Bach *Sociology, Race and Ethnicity*. Gordon and Breach, New York, 1979

Francis Emerich: *Interethnic relations*, Elsevier, New York, 1976

cije osvojenih elementov narodnostnega in manjšinskosti, po drugi strani pa predstavlja gibalno narodnostne politične (sub)kulture, ki spet povratno vpliva na vse omenjene sklope.

B. Narodnostna identiteta

1. Opredelitev pojma

Zaradi centralnosti tega pojma ni nič nenavadnega, da predstavlja prav proučevanje narodnostne (etnične) identitete izhodišče za analizo mnogo širših družbenih procesov,⁵ pa tudi nekaterih »ožjih«, kot so na primer znotrajskupinska solidarnost in njeno ohranjanje v okviru hitro se spreminjajočih tehnologij⁶, družbene stratifikacije⁷ itd. Še posebej pa je to proučevanje prišlo do izraza pri obravnavi »obmejne problematike«, znotraj katere je prav etnični faktor pogosto odločujočega pomena.⁸

Naravno je torej, da je proučevanje narodnostne (etnične) identitete predmet proučevanja psihologov, sociologov, antropologov in sociolingvistov. Temu ustreza tudi nemajhno število definicij, med katerimi je opaziti (kakor tudi pri drugih ključnih družbenih pojmi) precej razhajajoče se metodološke pristope, mišljenja in ugotovitve. Prav tako ni malo definicij, v katerih se izenačujeta pojma identiteta in identifikacija, pa tudi takšnih, v katerih se identiteta obravnava kot »produkt« ali pa kot proces.

Tako na primer Donald L. Horowitz trdi, da se »etnična identiteta navadno pridobi z rojstvom«⁹; Emidij Susič in Danilo Sedmak pa ugotavljata, da bi »etnično identiteto lahko opredelili kot produkt določenega procesa, to je identifikacije. Z drugimi besedami: s pomočjo identifikacije posameznik lahko doseže določeno identiteto«.¹⁰

⁵ O tovrstni problematiki problematiki je zelo tehten prispevek napisal Daniel Bell: *Ethnicity and Social Change* v že citiranem zborniku *Ethnicity, Theory and Experience*, str. 141 – 174

⁶ W. F. Connor: *National-building or national destroying*. Referat na VII. svetovnem kongresu sociologov, Varna, 1970

⁷ Glej na primer: Tamotsu Shibutani and Kian M. Kuan *Ethnic stratification. A Comparative Approach*. The Macmillan Company, New York, 1965

⁸ V tej zvezi je treba omeniti številne raziskave sodelavcev I.S.I.G. (Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia) ter monografije, kot so:

– R. Gubert: *La situazione confinaria LINT*, Trieste, 1972

– R. Strassoldo: *Temi di sociologia delle relazioni internazionali*. Quaderni dell' I.S.I.G. n. 5, Gorizia, 1979

– F. Demarchi: *Sociologia di una regione alpina*. Il Merlino, Gologna, 1968

– F. Barth (urednik): *Ethnic groups and boundaries – The social organization of culture difference*. Universitetsforlaget, Bergen, Allen and Kuwin, London, 1969

⁹ Donald L. Horowitz: *Ethnic Identity*. V Zbornik *Ethnicity, Theory and Experience*. (Urednika Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan). Harvard University Press, 1976, str. 113

Zastaviti proučevanje narodnostne identitete v vseh smereh, kot sem jih zapisal v drugem odstavku, bi terjalo posebno raziskavo, zato bom kot izhodišče svojega pristopa za proučevanja narodnostne identitete vzel proces socializacije pripadnikov manjšine. V tej luči se nam narodnostna identiteta kaže kot »končni« rezultat interiorizacije elementov narodnostnega in manjšinskosti.

Točno definirati ta pojem je več kot zahtevno dejanje predvsem zato, ker poteka proces usklajevanja med posameznikom in družbo praktično vse življenje. Temu ustrezno pa stopajo v človekovo življenje vedno novi agensi socializacije, spreminja se njihova moč, pa tudi posameznikov interes se neprestano usklajuje z množico znotraj etničnih in medetničnih procesov. Prav zato je veliko lažje nanizati nekaj bistvenih sestavin narodnostne identitete kot pa oblikovati relativno trdno, a vendar »vseobsegajočo« definicijo.

Na podlagi zapisanega in brez pretenzij po univerzalnosti se mi zdi, da bi prispevali pomemben element k definiciji narodnostne identitete, če bi jo opredelili kot **celoživljenjsko iskanje odgovora na vprašanje, ali se »splača« biti pripadnik manjšine (v našem primeru pripadnik slovenske narodnostne manjšine v Italiji) in to ne zgolj iz nekih utilitarističnih, ampak tudi (če že ne predvsem) iz osebnostno-psihološko-identifikacijskih, pa tudi etičnih razlogov,¹¹ katerim je treba nedvomno dodati še relevantnost tako pojmovane identitete v medetničnih odnosih na narodnostno mešanem ozemlju.**

Ta zgoščeni uvod ponuja dokaj solidno osnovo za poglobitev razprave o narodnostni identiteti skozi analitični prikaz.

2. Elementi narodnostne identitete

Iz vsega doslej zapisanega bi le-te veljalo razdeliti na **sociološke** in **psihične**, ob čemer bi bilo narodnostno identiteto mogoče opredeliti na eni strani kot individualno psihično percepcijo posameznih (socioloških) elementov narodnostne pripadnosti (kot nekakšno individualno samoodločbo), na drugi strani pa kot kolektivni družbeni produkt. Še posebej ko opazujemo narodnostno identiteto s psihološkega zornega kota, velja ponovno opozoriti, da je le-ta zgolj ena izmed individualnih identitet. Poleg tega pa narodnostna identiteta ni enokomponentna, saj je v praksi mogoče opaziti več vrst narodnostne navezanosti, ki se pogosto zelo razlikujejo po

¹⁰ Emidij Susič in Danilo Sedmak: Tiha asimilacija. Trst, 1983. str. 28

¹¹ »Kakor hitro etnično vprašanje: neha biti obenem etično vprašanje – čeprav etnična skupina je in ostane hkrati interesna skupina – je proces asimilacije manjšine z večinskim narodom neizogiben in neustavljiv, ker večinski narod tako in tako asimilacijo zmerom pospešuje.« Anton Trstenjak: Uvod k delu Tiha asimilacija . . . , str. 11

svoji vsebini. Mnoge empirične raziskave, opravljene tudi pri nas,¹² nedvomno potrjujejo te ugotovitve.

Tako sta na primer Rot in Havelka ugotovila, »da obstajajo, poleg navezanosti na lastni narod tudi druge navezanosti, značilne za ljudi nasploh. Poleg precej abstraktne, čeprav pogosto zelo intenzivne navezanosti na človeštvo in idejo obče človeške skupnosti, je zelo pogosta in močna navezanost na prostor in kraj, kjer posameznik živi, na ljudi, ki tamkaj živijo in s katerimi je neka oseba v stalni posredni ali neposredni interakciji, nadalje na kraj, iz katerega izvira, na razred, ki mu pripada, na osebe in ostale iste ideologije (politične partije, verske organizacije), na določen poklic ali profesionalno skupino kot tudi na druge vrste skupin. Posamezne od teh skupinskih navezanosti bi lahko bile celo močnejše od navezanosti na dokaj nedoločen pojem naroda. Vendar nedvomno drži, da je narodna navezanost za precejšnje število ljudi močna in pomembna navezanost. Da je postala tako pomembna, ni vzrok samo dejstvo, da identifikacija z narodom omogoča zadovoljevanje mnogih (družbeno zaželenih in nezaželenih) motivov, ampak tudi to, da je bilo prek različnih načinov prepričevanja in neprestane indoktrinacije neprestano poudarjena ter vsiljevana kot posebno pomembna in vredna navezanost.«¹³

Psihični elementi

Če po teh opombah skušamo skicirati bistvene elemente narodnostne identitete, lahko ugotovimo, da vsebuje vsaj tri, po principu »gradatio in maius« razvrščene manifestativne oblike:

a) **občutek pripadnosti** natančno določeni etnični skupini oziroma njenim »objektivnim« avtohtonim karakteristikam. Vendar se zdi, da je razprava o golem občutku pripadnosti kot elementu narodnostne identitete lahko kaj hitro izčrpana, če ga ne povežemo z

b) **obsegom in globino občutka pripadnosti** (ki ga nedvomno povečuje skupinski pritisk ostalih članov narodnosti), morda celo z **ostrino izražanja** le-tega, kar bi lahko opredelili kot neke vrste nacionalizem.

Nacionalizem v smislu nekakšne združevalne ideologije, kot zavest o identiteti, pripadnosti naroda, je tudi zavedanje različnosti v tej pomembni,

¹² – Rot N. in Havelka N.: Nacionalna vezanost i vrednosti kod srednješkolske omladine. Institut za psihologiju i Institut društvenih nauka, Beograd, 1973

– Peršić B.: Neki metodološki problemi merenja nacionalnih stereotipa i socialne distanc. Referat na V. kongresu jugoslovenskih psihologa, Skopje, 1975

– Lazarovski J.: Povezanost oblika nacionalne vezanosti za socijalnom distancom. Referat na V. kongresu jugoslovenskih psihologa, Skopje, 1975

– Đurić Đ.: Psihološka struktura etničkih stavova mladih, Obrazovni centar »Jovan Vukadinović«, Novi Sad, 1980

¹³ Nikola Rot: Psihologija grupe. Beograd, 1983, str. 113

ločeni pripadnosti. Je torej določeno stanje duha, psihološka pogojenost. Ko imamo v mislih narod, potem se ta misel nadaljuje v logično izpeljavo, da je nacionalizem pogosto prepričanje, »da je narod nezlomljiva oblika družbene organizacije, okvir varnosti in kreativne kulturne energije«. ¹⁴

Če bi želeli to isto trditev pripisati nacionalizmu narodnostne manjšine, bi dobila precej aktivističen prizvok; je pa gotovo res, da predstavlja znotraj nacionalizma narodnostne manjšine zavest o pripadnosti širši etnični skupnosti, ki je oblikovala lastno državo, pomemben združevalni (varnostni) moment.

Gotovo pa nacionalizem ni zgolj produkt občutkov in strasti oziroma spontanosti. Treba je poudariti, »da v zgodovini ni 'čiste' spontanosti: ujemala bi se s 'čisto' mehaničnostjo. V najbolj spontanem gibanju so elementi »zavestne usmeritve samo neugotovljivi, zapustili niso nobenega trdnega dokaza«. ¹⁵ Za identiteto pa je gotovo potrebno nekaj več – predvsem močna komponenta zavestnosti – kar bi s staljšča narodnostne identitete veljalo opredeliti kot

c) **narodnostno zavest**. Zdi se, da nam prav narodnostna zavest pomaga odkrivati tako pomembne procese, kot so na primer asimilacija oziroma narodnostno prebujanje. Saj eksistenca skupine, kolikor se ta razlikuje od slučajnega zbora, temelji na dvtirni zavesti: zavesti o združevanju in zavesti o njenem cilju. In dalje, »narodnostna zavest je vedno pomemben dejavnik in določilo narodne pripadnosti. Marsikaj lahko štejemo k narodni zavesti . . . Gre za občutek skupne zgodovinske usode. Iz tega izvirajo tradicija, identiteta, občutek pripadnosti«. ¹⁶

Narodnostna zavest je najprej nekaj **individualnega**, saj se posameznik »uresničuje« kot narodnostno manjšinska osebnost šele z zavestno dejavnostjo. Zavestnost se torej kaže kot notranja, implicitna postavka pojma narodnostno manjšinske osebnosti, kot vez, ki povezuje in dimenzionalno združuje vsa temeljna določila tega pojma. Narodnostno manjšinska osebnost je potemtakem evolucijsko in družbeno razvit sistem ravnani in značilnosti posameznika, ki ga kvalitativno opredeljuje zavestnost.

S tega gledišča ne obstaja poleg individualne še neka »**družbena**« **narodnostna zavest**, saj ne obstajajo nekakšni »družbeni možgani« ali »družbeni živčni sistemi«, ki bi lahko bili materialni nosilci družbene (narodnostne) zavesti.

Kljub temu pa neprestano ugotavljamo, da je človekova zavest tudi (narodnostno) družbena. In to v dveh, medsebojno se prepletajočih pomenuh: prvič, človekova zavest (in s tem tudi narodnostna) se je razvila v družbi, to je na podlagi vzajemnih socialnih interakcij med posamezniki in v

¹⁴ Stane Južnič: Novejša zgodovina, Ljubljana, 1981, str. 135

¹⁵ Antoni Gramsci: Spontanost in zavestna usmeritev. V A. Gramsci: Izbrana dela, Ljubljana, 1974, str. 279

¹⁶ Stane Južnič: Novejša zgodovina. Ljubljana, 1981, str. 133

odnosu do prirode; in drugič, ker se pojavlja v obliki skupnih psiholoških vsebin, ki so nastale kot proizvod vzajemnega družbenega delovanja, ter kot takšne, obratno, neposredno vplivajo na družbene aktivnosti posameznikov in njihovo obnašanje v družbi nasploh.

Z vpeljavo pojma (narodnostna) zavest dobiva pojem narodnostna identiteta dodatne razsežnosti predvsem v smislu človekove **avtonomne dejavnosti**, kar psihologi navadno opredeljujejo s pojmom **samodejavnost**. Seveda ne vsi. Nekateri, zlasti behavioristično in na drugi strani delno deterministično usmerjeni avtorji, je niti ne priznavajo. Kljub temu pa skoraj ne moremo zanikati vplivov človekove lastne dejavnosti. Človek z lastno dejavnostjo vpliva na okolje in ga do neke mere spreminja. Spremenjeni pogoji okolja pa spet vplivajo nanj – tako lahko rečemo, da človek z lastno dejavnostjo, s spreminjanjem okolja, vpliva tudi nase.¹⁷

S stališča oblikovanja narodnostne identitete, predvsem pa s stališča izražanja le-te, je vsekakor pomembnejše vprašanje, ali je tovrstna lastna aktivnost tudi avtonomna. Oziroma, ali je narodnostna identiteta zgolj produkt mehanicistično pojmovane socializacije ali pa je to dejavnost, ki izvira (tudi) iz človekove notranjosti?

Problem determiniranosti oziroma avtonomne dejavnosti je gotovo eden izmed ključnih problemov v zgodovini človeške misli sploh. Z njim so se »spopadali« tako filozofi kot sociologi, pa tudi psihologi. Problem kljub temu še zdaleč ni razrešen: formulacija problema ostaja praktično ista, čeprav ni mogoče zanikati, da so odgovori mnogo bolj vsebinski, niansirani, popolnejši, pač v skladu s spoznanji in duhom dobe, v kateri so nastajali.

Vsaj s stališča psihologije (ta nas na tem mestu najbolj zanima) velja ugotovitev, da sta se pri proučevanju tozadevne problematike izoblikovali dve temeljni usmeritvi: deterministična, ki zanika osebnostno avtonomnost, ter avtonomistična, ki človeku ne odreka možnosti, da ravna v določeni meri neodvisno, svobodno, da deluje v skladu z lastnimi cilji in željami in da torej do neke mere sam svobodno oblikuje lastno življenje ter lastno osebnost.

Za narodnostno identiteto vsekakor velja (kar je iz našega dosedanjega zapisa mogoče razbrati), da gre za določen vidik avtonomnosti posameznikovega delovanja. In to ne zgolj s stališča možnosti delovanja, akcije in aktivnosti organizma, ampak tudi s stališča, da organizem sam iniciira in izbira aktivnosti na področju narodnostnega »opredeljevanja«.

Predvsem z drugim delom te teze pa spet zaidemo na področje determinizma (ne abstraktnega), saj je razvoj avtonomnega delovanja tesno povezan z drugimi vidiki človeškega razvoja, predvsem z delom, s človekovim ustvarjalnim odnosom do okolja in do samega sebe. Toda to determiniranost nekako »omejuje« zavest, zavestnost delovanja. Razumljivo je, »da

¹⁷ Janez Musek: Osebnost. Ljubljana, 1982, str. 153

se prav ob zavestnem opazovanju lahko razvija nova kvaliteta ravnanja, ki ga lahko označimo kot avtonomno in smotno; izvira namreč iz zavestno spoznanih notranjih osebnostnih ciljev, namenov in smotrov, iz zavestnega delovanja človekovega »jaza«, iz posameznika kot subjekta . . .

Človekov psihični organizem, njegov »jaz« torej nekaj prispeva k njegovi totalni dejavnosti, nekaj »samosvojega«, avtonomnega. Avtonomno dejavnost lahko pojmuje kot tipično celostno dejavnost, delovanje, ki presega zgolj sumarno dejavnost delov. Avtonomna dejavnost izvira iz »jaza« in obenem omogoča realizacijo ciljev in namenov, ki so »jazovi«, torej celostni in ne partikularni . . .

Človekova avtonomna dejavnost izvira iz zavesti, iz spoznanja, a omogoča uresničevanje spoznanega.¹⁸

Razprava o samodejavnosti terja tudi razgovor o **identifikaciji** (istovetenju) z določeno referenčno skupino, oziroma istovetenju z ljudmi sorodnih značilnosti, vrednot, stališč in skupnih interesov, ki nam predstavljajo nekakšne osnovne standarde za oblikovanje lastnih ocen ter stališč. Identifikacija torej ne pomeni samo »istovetiti se«, ampak tudi »imeti sebe za enakega komu drugemu«, pa tudi delovanje, da bi taka istovetnost nastala. Identifikacija o narodnostni (referenčni) skupini sloni na tradiciji, na skupnem prepričanju in izkušnjah. Odnosi so pogostejši in intimni, sproščeni, njeni pripadniki se počutijo v okviru svoje etnične skupine domače, varne in bližnje. Razvijata se posebna etnična zavest in solidarnost, ki ju utrjujejo skupna kultura, etnična institucija, etnocentrizem, zunanji konflikti itd. Spričo tega je socialna distanca znotraj etnične skupine slabše izražena kot med etničnimi skupinami. Na člane druge etnične skupine gledajo namreč kot na pripadnike druge kategorije, s katerimi so otežkočene globlje komunikacije.

Da je takšen različen odnos do lastne oziroma tuje (etnične) skupine eden izmed temeljnih družbenih odnosov nasploh, se poskuša dokazovati celo s sklicevanjem na nekatere etnološke podatke. V tej zvezi se namreč navaja, da ima naziv za lastno (etnično) skupino isti pomen kot beseda, s katero se označuje človek ali ljudstvo. »Beseda Navaho«, ime za indijansko pleme, pomeni v jeziku tega plemena izraz za ljudi nasploh. Kakor da tisti, ki ne pripadajo temu plemenu, niso ista vrsta živih bitij, ljudi. Termin »Deutsche« (Nemci) ima izvor v staronemški besedi »diota«, kar pomeni ljudstvo, oziroma v besedi »diustics«, kar pomeni ljudski. Pripadniki drugih etničnih skupin se označujejo kot tisti, ki ne pripadajo človeštvu (ki ga sestavljajo Nemci).¹⁹

Ker identifikacijo opredeljujemo kot proces, je jasno, da le-ta poteka celo posameznikovo življenje. Pri tem deluje na proces identifikacije cel

¹⁸ Janez Musek: isti vir, str. 162–163

¹⁹ Nikola Rot: Psiholoija grupe. Beograd, 1983, str. 71

kup faktorjev, ki jo krepijo ali zmanjšujejo v smer ene ali druge osebe oziroma skupine. Zavist, gratifikacija, aspiracija, socialni vpliv, podobnost, strah pred kaznijo, možnost emarginacije, to so le nekateri izmed faktorjev, ki delujejo v notranji dinamiki procesa identifikacije. V zadnji »konsekvenci pa te silnice pripeljejo posameznike do tega, da zapustijo svojo skupino in izberejo drugo, drug narod in drug model ter druge vrednote, ki so z njim povezane.«²⁰

Morda bi veljalo prav iz tega zornega kota (v povezavi s procesom človekove samodejavnosti) poglobiti razpravo o nekem drugem pojmu iz narodnostno-manjšinske problematike, ki se ga pretežni del raziskovalcev izogiba; če pa ga že obravnava, mu pridaja attribute negativnosti – gre za **naravno asimilacijo**, ki (morda) le obstaja, in če obstaja, potem gre vzroke zanjo iskati tudi v posameznikovi avtonomni dejavnosti.

Kakorkoli že, izgrajevanje narodnostne identitete nedvomno predstavlja »del« **človekovega osebnega razvoja**, v določenem pomenu celo **iskanje življenjskega smisla**, ki »presega« oziroma dopolnjuje zadovoljevanje materialnih, bioloških in socialnih potreb. Tako se izgrajevanje narodnostne identitete kaže kot usmerjenost k smotrom, ki jih posameznik doživlja kot vrednote in ki napolnjujejo z vrednostjo in smislom njegovo celotno eksistenco. Psihološke izkušnje »nam vedno znova kažejo, da materialna neodvisnost, družbeni ugled ter odsotnost vsakovrstnih pomanjkanj in konfliktov sami po sebi še ne vodijo v osebno srečo. Za človeka je značilna posebna naravnost, ki jo na Dunaju rojeni nevropsihiater Viktor Frankl . . . označuje kot »težnjo po smislu« . . . Posameznik teži k ciljem, idealom in sredsvoju, ki osmišljajo njegovo življenje. Izguba takih ciljev in vrednot povzroča frustracijo čisto posebne vrste, občutje življenjske oziroma bivalne praznine (»eksistencialni vakuum«), nesmiselnost življenja, kar vse skupaj spremlja tipična življenjska tesnoba. Izgubo življenjskega smisla lahko pojmujejo kot specifično človeško nevrozo, različno od nevroz, ki nastopajo zaradi frustriranosti fizioloških in socialnih potreb. Frankl je tovrstne nevroze imenoval »noogene«, saj so v bistvu duhovne, notranje narave.«²¹

Neke vrste »mejni« element med psihičnimi in sociološkimi komponentami narodnostne identitete predstavlja pojem **patriotizma**, domoljublja, oziroma ljubezni do domovine. O tem pojmu so se vedno kresala različna mnenja, kar je povsem razumljivo, saj nosi ta pojav v sebi precej močno politično vsebino. Pojem se namreč vse prepogosto povezuje z družbenopolitično ureditvijo določenega naroda, zato ni nič nenavadnega, da se v okviru istega naroda pojavlja večpomensko: za zagovornike družbenopolitične ureditve se ta pojem uporablja v pozitivnem pomenu besede,

²⁰ Emidij Susić in Danilo Sedmak: isti vir, str. 26

²¹ Janez Musek: isti viri, str. 233–234

oponentom tega istega sistema, pripadnikom istega naroda, pa se navadno pripisuje v tistem smislu, kot ga je opredelil G. B. Shaw: patriotizem je zadnje zatočišče lopovov.

Kljub vsej pomembnosti psihološke komponente v okviru razprave o narodnostno manjšinski identiteti moramo žal ugotoviti, da je praktično nemogoče izmeriti njihovo globino in njihov obseg; lahko samo opazujemo določene zunanje reakcije (manifestacije) identitete. Prav zato dobi narodnostna identiteta svojo polno veljavo šele ob prepletanju psihološke in

Sociološke komponente

Ko opazujemo narodnostno identiteto iz sociološkega zornega kota, ugotavljamo, da je le-ta proizvod (kar je predmet podrobnejše analize v prvih treh poglavjih moje raziskovalne naloge) štirih medsebojno prepletajočih se, dopolnjujočih se in soodvisnih procesov:

a) **narodnostnega** (to je isto, kar se nanaša na narodnostno manjšino, objektivna danost), ki nam pomeni zbir vseh tistih objektivnih elementov, na podlagi katerih se je tisti del slovenske populacije, ki je ostal, potem ko je pretežni del slovenskega naroda oblikoval lastno državo, izven njenih meja, na obmejnem teritoriju sosednje države, konstituiral kot narodnost manjšina.

Ti primarni konstitutivni elementi so: ¹ **teritorij**; ² **jezik**; ³ **število**; ⁴ **zgodovinski spomin** – s številnimi podkategorijami, ki jih posamezni pojmi zaobsegajo.

Za temeljito sociološko analizo bi morali spregovoriti še o nekaterih dejavnikih. Ti so: spol, starost, izobrazbe in poklic. Kolikšno vlogo in pomen imajo ti faktorji znotraj slovenske manjšine, je izredno težko opisati, saj ne razpolagamo z ustreznimi analizami. Pa tudi v strokovni literaturi veljajo glede teh elementov pogosto močno nasprotujoča si mišljenja.²²

b) **Manjšinskost** pomeni ekonomsko, družbeno, politično in kulturno stvarnost, v katero je bila »drugo« etnična populacija vsajena. Vpliv nove stvarnosti na razvoj pripadnikov narodnostne manjšine je mogoče opazovati v dveh temeljnih smereh:

- 1) s stališča odnosov (procesov) med večinskim narodom in manjšino, ki jih je v osnovi mogoče razdeliti na konjunktivne in disjunktivne procese; in
- 2) s stališča odnosov (procesov), ko se pripadniki manjšine v novi stvarnosti pojavljajo v »precepu« med civilno družbo in državo.

Manjšinskost torej ni statično enokomponentno stanje odnosov med večinskim narodom in manjšino, ampak aktivno prepletanje **splošnega** (v smislu obče veljavnega za vse člane točno določene družbeno-politične-državne skupnosti) in **posebnega** (kot ohranitve vsaj najpomembnejših

²² Glej o teh teorijah v delu Renza Guberta: L'Identificazione etnica. Udine, 1976, str. 31–34

elementov narodnostnega), pojmovanega iz dveh zornih kotov – s stališča večinskega naroda na eni ter manjšine na drugi strani.

Vsebina manjšinskosti pa se s tem ne konča. Dodati ji je treba še izredno pomemben faktor, ki se kaže v **odnosu med manjšino in njenim matičnim narodom**. Prav ta element lahko mnogokrat determinirano vpliva na ohranjanje najpomembnejših elementov narodnostnega.

c) **Socializacija (socialna rast)** pripadnikov manjšine, ki lahko nastopi šele tedaj, ko je bila nekomu določena narodnostna pripadnost.

Narodnostna pripadnost je najprej danost, objektivno dejstvo, da je bil nekdo rojen v takšno in ne drugačno etnično skupnost. Je torej individualno nezavestno stanje ter je odvisno predvsem od procesa socializacije, ali bo posameznik uspel razviti narodnostno identiteto kot obliko samoidentifikacije, znotraj katere je predvsem posameznikovo zavestno obnašanje primarnega pomena. Z vključitvijo zavesti je mogoče narodnostno pripadnost definirati (nekoliko poenostavljeno) kot »prostovoljno opredelitev«.

Vendar narodnostna pripadnost ni zgolj vprašanje danosti (v prvi fazi človekovega življenja) oziroma zavestnega opredeljevanja v kasnejših obdobjih njegovega življenja. Njeno drugopolno komponento predstavlja **identifikacija s strani pripadnikov drugih etničnih skupin**. Tudi v tem primeru je mogoče opaziti časovno-vsebinsko komponento, v skladu s katero se opravlja identifikacija (klasifikacija) s strani drugih; v prvem obdobju človekovega življenja na podlagi fizičnega dejstva rojenosti v določeno narodnostno skupnost, kasneje pa predvsem na podlagi izražanja narodnostne identitete posameznika.

Zbir vseh teh elementov (narodnostno; manjšinskost; narodnostna pripadnost) ponuja temelje, na podlagi katerih se lahko začne proces socializacije (inkulturacije) pripadnikov (slovenske) manjšine, ki se kaže kot proces interionizacije elementov narodnostnega in manjšinskosti ter skozi katerega se pripadnik manjšine ob delovanju osebnih psihičnih karakteristik lahko zavestno opredeljuje kot pripadnik narodnostne skupnosti.

Specifičnosti procesa socializacije (inkulturacije) pripadnikov manjšine se kažejo v tem, da se le-ta pojavlja kot interiorizacija dveh pogosto antagonističnih konceptov kulture, saj mora posameznik v tem procesu osvojiti tako elemente »etničnosti« kakor tudi bistvene parametre »manjšinskosti«. Skratka, v tem procesu usklajevanja med posameznikom, pripadnikom manjšine, in družbo, ki poteka ves čas njegovega življenja, se odvijata hkrati dva procesa: **na eni strani** osvaja sistem proizvodnje, družbene odnose, način življenja ter norme socialnega in kulturnega vedenja, ki veljajo za vse pripadnike določene državne tvorbe (oziroma spejema ali so mu vsiljene zakonitosti znanja večinskega naroda); **po drugi strani** pa gradi elemente za tvorbo narodnostne identitete, kar prav tako pomeni, da posameznik sprejema in vključuje vase specifičen način govora in komuniciranja, določene predstave o partikularnem in občem družbenem svetu ter načinu mišljenja, navade in norme, motivacije, pričakovanja in aspiracije,

čustvovanja in vrednotenja ter ne nazadnje predstave o večinskem in matičnem narodu, ki so tudi zgodovinsko določene, vendar različne od družbenega sveta in kulture ostalega prebivalstva določene državne enote.

Poti oblikovanja narodnostno manjšinske osebnosti so seveda mnogo bolj zapletene in se le navzven zdijo tako poenostavljene, kot smo jih prikazali v zgornji tezi. Prav tako to oblikovanje ni v celoti premočrtno in enako intenzivno v celotnem življenju pripadnika manjšine. Kateri od obeh centralnih procesov bo deloval bolj intenzivno, je namreč odvisno od tega, ali imamo opraviti s procesom primarne ali sekundarne socializacije ali celo s procesom »reinkulturacije«.

č) Specifičen končni rezultat procesa narodnostne (politične) socializacije je **narodnostno manjšinska politična (sub)kultura**, ki je hkrati specifičen in pomemben kazalec razvoja manjšine in njene osveščenosti o ciljnih in smereh tega razvoja. V analizi teh procesov pa je mogoče zaznati tudi enega izmed pomembnih ciljev politične znanosti kot razumevanje politike samopreobrazbe. To pomeni, »če smo nekoliko bolj natančni, samopreobrazbo brez samouničenja. Če hočejo družbe preživeti, se morajo spreminjati in pri tem v zadostnem obsegu ohraniti sestavine svoje lastne identitete, ne da bi razpadle. Z identiteto mislim, da morajo ohraniti zadostno kontinuiteto svojih struktur in procesov za uresničitev večjega dela svojega kolektivnega spomina. Za človeka, ki je v stanju popolne amnezije in se ne spominja, kdo sploh je, ponavadi pravimo, da je izgubil svojo identiteto. Družbe in kulture, ki izgubijo svojo identiteto, so osiromašene za možnost učenja. Samopreobrazba z ohranitvijo lastne identitete pomeni enega velikih političnih problemov za vse dežele in vse družbene sisteme.«²³

Summary

ETHNIC IDENTITY: A CONTRIBUTION TO THE MULTIDISCIPLINARY INVESTIGATION OF ETHNIC MINORITIES*

The author first provides a definition of ethnic minority, observing that since its autochthonous characteristics are closely intertwined with features introduced extraneously, the ethnic minority is a kind of an idiosyncratic ethnic

²³ Karl W. Deutsch: Raziskovanje političnih procesov v spreminjajočem se svetovnem sistemu. Teorija in praksa, Ljubljana, 1981, št. 3, str. 381–382

* This paper has been adapted from the research project entitled »The Development of Socio-political Processes within the Slovene Ethnic Minority in Italy after the year 1945 (i.e. 1947)«, by Miran Komac (Ljubljana: Institute for Ethnic Studies, 1985. 269 pp.). This project was carried out in the period 1981–85

organism whose evolution is conditioned not only by external regularities but also by internal laws that originate from the process of double-tracked socialization.

The processes taking place within the minority in the foregoing sense can be fruitfully analyzed only by adopting the interdisciplinary approach and by considering any given ethnic community (in this particular case the Slovene ethnic minority in Italy) to be an observable and objective fact, an entity displaying autochthonous constitutive elements (in the ethnic sense) of its own and representing part of a broader social, political, legal and cultural territory (in this case the Italian state) with which it is linked in a specific manner (minority character). It is a framework that identifies the individual in terms of his or her ethnic origin, that is his or her inborn social status (ethnic affiliation) on the one hand and the individual, through the process of interiorization of the ethnic and minority features (process of socialization) together with the influence of individual mental characteristics peculiar to each person, consciously identifies himself or herself with the given ethnic community (in this case as a member of the Slovene ethnic minority in Italy) – (ethnic identity) conceived of as the fundamental ingredient of the »political life« of members of the Slovene ethnic minority (politico-ethnic subculture).

According to the foregoing conception, ethnic identity stands out as the central concept because, first, it results from ethnic and minority elements gained in the process of double-tracked socialization, and second, it is a prime mover in the evolution of the ethnic political (sub)culture, which in its turn has a back effect on all the interlocking structures just mentioned.

The author defines ethnic identity as a lifelong search for the answer to the question of whether it »pays« to be a member of a minority (in this case member of the Slovene ethnic minority in Italy), which is occasioned not only by utilitarian considerations but also (if not primarily) by personal, psychological and identificatory as well as ethnic motives that must without a doubt be flanked by the very relevant identity, conceived along the preceding lines, in inter-ethnic relations as observed in ethnically mixed areas.

On the basis of the above exposition, the content of the concept of ethnic identity can be broken down into sociological and psychological elements, with ethnic identity being defined on the one hand as the individual perception of individual (psychological) elements of ethnic affiliation – as a kind of individual self-determination – and on the other hand as a corporate social product.

When he examines ethnic identity from the psychological point of view (to which the paper is chiefly devoted), the author points out that this is but one of the individual identities. Moreover, he argues, ethnic identity has diverse content-components, since in practice several types of ethnic affiliation can be discerned that are often quite unlike each other in terms of their content. Thus the author argues for at least three external forms of ethnic identity, which are classified according to the principle of **gradatio in malus** as follows –

- (1) The feeling of belonging to a specific ethnic group and sharing its objective autochthonous traits. Yet it seems that any discussion about mere feelings of affiliation as an element of ethnic identity is bound to end quickly unless it includes
- (2) The extent and intensity of the feeling of affiliation (the feeling that is doubtless heightened by the influence exerted by other members of the given nationality), and perhaps even the acuteness used in asserting it, which might be referred to as a kind of nationalism; and
- (3) Ethnic consciousness, particularly in the sense of the autonomous activity of the member of a given ethnic community.